

De Nederlandse economie

Vergrijzing en de Nederlandse economie

2017 | 02

**Rick de Kruijf
Hans Langenberg**

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Vergrijzing en arbeidsparticipatie	3
2.1 Vergrijzing en grijze druk	4
2.2 Het aantal niet-werkenden t.o.v. het aantal werkenden	5
3. Consumptie, investeringen en vertrouwen	7
3.1 Consumptie	7
3.2 Investerings	7
3.3 Bestedingen naar leeftijd	8
3.4 Inkomen en bestedingen naar leeftijd	9
3.5 Woningaankopen naar leeftijd	12
3.6 Consumentenvertrouwen	13
4. Productiviteit en vergrijzing op de werkvloer	14
4.1 Productiviteit	14
4.2 Vergrijzing op de werkvloer	15
5. Conclusie	16
Literatuur	17

In dit artikel worden een aantal economische facetten van het zeer brede vergrijzingdossier bekeken. Een bekend gevolg van vergrijzing is een toename van het aantal niet-werkenden ten opzichte van het aantal werkenden. Daarnaast zijn er andere minder besproken effecten mogelijk. Zo consumeren 65-plussers van nu minder dan 35- tot 65-jarigen, zijn zij minder actief op de huizenmarkt en hebben zij een lager vertrouwen in de economie. Ook geven zij relatief meer uit aan bijvoorbeeld huisvesting, huishoudelijke apparaten en gezondheid, en minder aan vervoer, horeca en kleding. Op basis van bevolkingsprognoses is de verwachting dat bij een gelijkblijvende arbeidsparticipatie naar leeftijd het aantal niet-werkenden t.o.v. het aantal werkenden in de toekomst zal toenemen. Hierdoor zal de groei van het bbp per hoofd mogelijk sterker afhankelijk worden van de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit.

1. Inleiding

Net als in veel andere landen vergrijst de Nederlandse bevolking. Op zich is dat een heuglijke ontwikkeling, want die vergrijzing is in de eerste plaats te danken aan de toegenomen levensverwachting. De stijging van de gemiddelde leeftijd van de bevolking heeft echter mogelijk negatieve effecten op de economische ontwikkeling. Vanwege de vergrijzing neemt (indien verder alles gelijk blijft) het aantal niet-werkenden ten opzichte van het aantal werkenden toe. Hierdoor zal bijvoorbeeld het stijgende aantal AOW-uitkeringen en de toenemende zorgbehoefte door minder mensen moeten worden betaald.

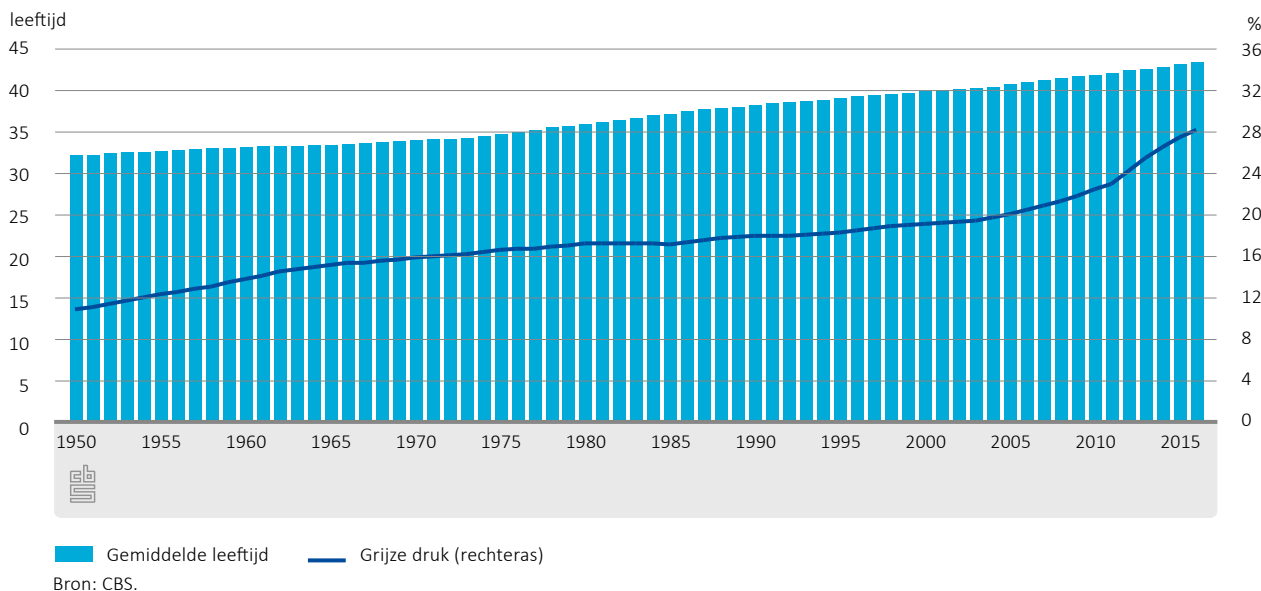
Om bij te dragen aan de discussie over de mogelijke toekomstige effecten van vergrijzing zal het CBS een reeks artikelen over het vergrijzingsdossier publiceren. In dit artikel worden enkele economische facetten onderzocht die mogelijk beïnvloed worden door de vergrijzing. Het doel van het artikel is niet om die invloed exact te kwantificeren. Allereerst wordt in hoofdstuk 2 een beeld geschetst van de vergrijzing en wat het potentiële effect daarvan is op de verhouding tussen het aantal niet-werkenden en het aantal werkenden. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 het niveau van de vergrijzing naast het bruto binnenlands product (bbp) en enkele andere macro-economische indicatoren gelegd en wordt nagegaan hoe (indien verder alles gelijk blijft) het economisch 'gedrag' en 'gevoel' van huishoudens varieert met de leeftijd. Dit laatste gebeurt aan de hand van de consumptie, de huizenverkoop en het vertrouwen. Ten slotte wordt er in hoofdstuk 4 stilgestaan bij de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit, de arbeidsparticipatie en de vergrijzing op de werkvloer in verschillende bedrijfstakken.

2. Vergrijzing en arbeidsparticipatie

Het aandeel ouderen in de Nederlandse bevolking neemt toe; Nederland vergrijst. Dat is vooral toe te schrijven aan de stijging van de levensverwachting. Deze is voor vrouwen vanaf

1950 en voor mannen vanaf begin jaren zeventig vrijwel continue gestegen. Daarnaast is de vruchtbaarheid, het aantal kinderen per vrouw van 15 tot 50, in de jaren zestig en zeventig bijna gehalveerd en op een structureel lager niveau komen te liggen.

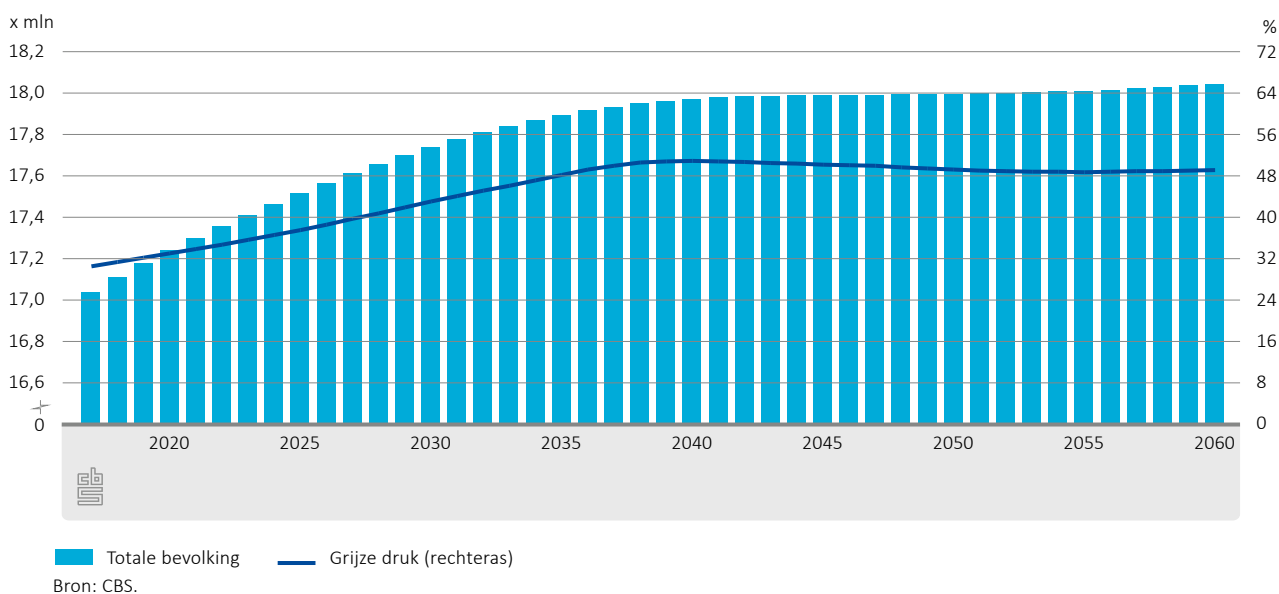
2.1 Leeftijd en grijze druk in Nederland

2.1 Vergrijzing en grijze druk

De naoorlogse babyboom (1946–1955) heeft een extra effect op de vergrijzing en zorgt nu voor een versnelde toename van de grijze druk (de verhouding tussen 20–65-jarigen en 65-plussers). Vanaf 2011 bereiken babyboomers de 65-jarige leeftijd. De grijze druk neemt al vanaf 1950 vrijwel continue toe, met een versnelling in 2003 en 2011. In 2015 lag de grijze druk op bijna 30 procent, in 1950 was dat 14 procent.

2.1.1 Prognose bevolking en grijze druk in Nederland

Naar verwachting zal de grijze druk toenemen tot iets meer dan 50 procent in 2040. Daarna daalt de grijze druk tot iets minder dan 50 procent, maar zal (in de voorzienbare toekomst) op dit structureel veel hogere niveau blijven liggen.

In 2013 kwam de grijze druk in Japan, het meest vergrijsde land onder de moderne economieën, uit op 44 procent. In Nederland lag deze (volgens dezelfde definitie) toen op 28 procent. Dit houdt in dat in 2013 voor elke 65-plusser er in Japan 2,28 personen tussen de 20 en de 65 jaar waren, tegen 3,57 in Nederland. Nederland zal volgens de huidige bevolkingsprognose een vergelijkbaar niveau van grijze druk bereiken tussen 2030 en 2035.

Het CBS heeft geen internationale prognoses beschikbaar van de grijze druk (de verhouding tussen 20-65-jarigen en 65-plussers), maar wel van vergrijzing (de verhouding tussen 15-65-jarigen en 65-plussers). Vergrijzing is geen uniek Nederlands verschijnsel, maar treedt op in alle moderne economieën. Binnen Europa treedt de vergrijzing het sterkt op in Spanje, Italië en Duitsland, daarbuiten vooral in Zuid-Korea en Japan. In genoemde landen is de vergrijzing nu al het hoogst en zal deze naar verwachting ook als hoogste eindigen. In Nederland is en blijft de vergrijzing iets boven het OESO-gemiddelde. In 2050 zijn er voor elke 65-plusser in Japan naar verwachting nog maar 1,33 15 tot 65-jarigen, in Nederland 2,15.

2.1.2 Prognose vergrijzing internationaal

Landen	2000	2010	2020	2030	2040	2050
aantal 65-plussers als % van de totale bevolking van 15 tot 65 jaar						
Australië	18,6	20,0	26,0	31,5	34,5	36,3
België	25,6	26,0	30,4	36,9	40,6	41,7
Canada	18,4	20,4	27,6	36,9	39,6	41,2
Denemarken	22,2	25,3	31,7	37,4	42,0	40,2
Duitsland	24,2	31,3	36,4	48,9	57,0	59,5
Finland	22,3	26,1	36,3	43,3	44,7	46,4
Frankrijk	24,7	26,0	33,4	39,8	44,8	45,9
Hongarije	22,1	24,3	31,0	33,6	38,2	45,5
Ierland	16,7	17,0	22,7	28,6	36,4	45,6
Italië	27,1	30,8	36,6	45,0	58,2	62,5
Japan	25,5	36,1	49,2	54,4	66,8	75,3
Nederland	20,0	23,0	31,2	40,7	47,3	46,5
Oostenrijk	22,8	26,1	29,7	38,8	46,0	48,5
Polen	17,9	18,9	27,8	34,8	39,9	53,0
Spanje	24,6	24,9	31,5	42,4	58,5	71,3
Tsjechië	19,8	21,9	31,2	36,6	44,4	56,6
Verenigd Koninkrijk	24,3	24,1	30,1	35,7	39,5	40,5
Verenigde Staten	18,8	19,5	26,1	33,3	34,4	34,3
Zuid-Korea	10,1	15,2	22,1	38,6	57,2	71,0
Zweden	26,8	28,1	34,1	38,3	41,1	41,8
OESO	19,6	22,0	28,0	35,1	40,7	44,2

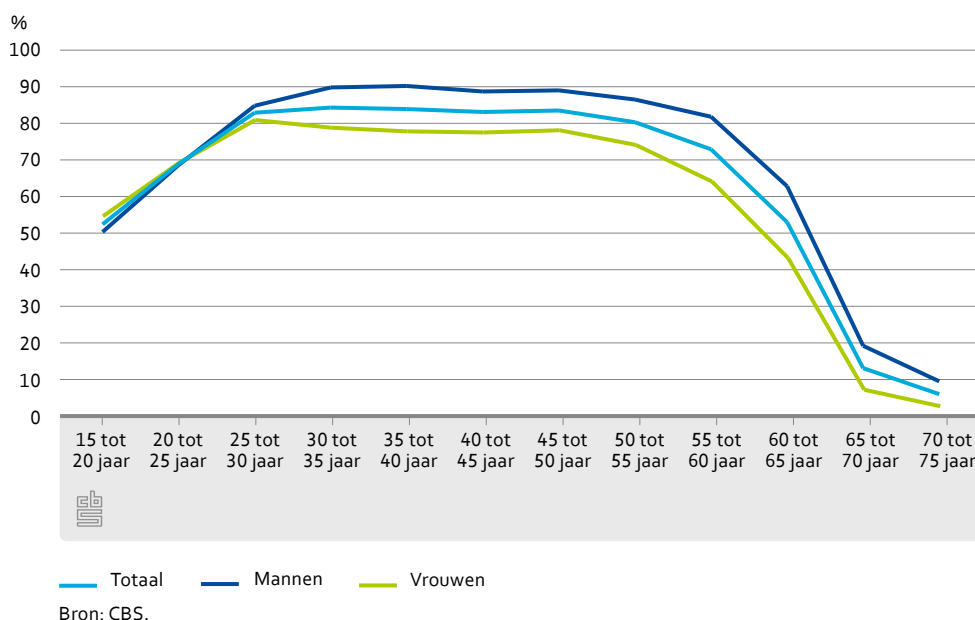
Bron: OESO.

2.2 Het aantal niet-werkenden t.o.v. het aantal werkenden

Het oplopen van de grijze druk geeft een indicatie dat de verhouding tussen het aantal niet-werkenden en het aantal werkenden kan teruglopen, maar geeft nog niet de verschuiving in de verhouding niet-werkenden/werkenden zelf. Om hier een idee van te krijgen, moet

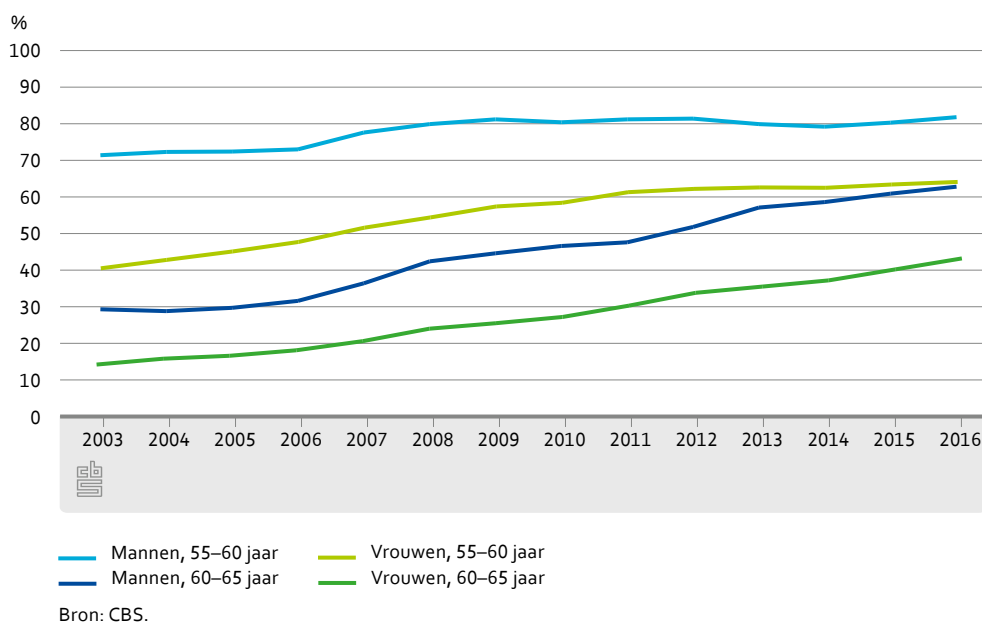
worden gekeken naar de netto-arbeidsparticipatie per leeftijdscategorie. Die netto-arbeidsparticipatie, het aandeel werkenden op het betreffende deel van de bevolking, ligt voor 25–55-jarigen op iets boven de 80 procent om daarboven af te nemen met leeftijd.

2.2.1 Netto-arbeidsparticipatie, 2016

Vergrijzing betekent in de praktijk niet alleen dat het aantal 65-plussers naar verhouding toeneemt, ook binnen de groep 25–65-jarigen neemt de gemiddelde leeftijd toe. Gezien het verloop van de arbeidsparticipatie naar leeftijd zal dit een verhogend effect hebben op de verhouding niet-werkenden / werkenden. Indien de arbeidsparticipatie naar leeftijd niet

2.2.2 Netto-arbeidsparticipatie

wijzig (meegenomen zijn alleen personen van 15 tot 75 jaar), zal het percentage werkenden op de totale bevolking dalen van bijna 50 procent begin 2017 naar 44 procent in 2040. Tegenover tien niet-werkenden staan in 2017 dus nog tien werkenden, maar in 2040 acht. Daarbij bevat de groep niet-werkenden in 2040 een veel grotere groep ouderen dan in 2017.

De arbeidsparticipatie staat echter niet stil. Met name de arbeidsparticipatie van vrouwen is vanaf eind jaren tachtig sterk toegenomen en onder zowel vrouwen als mannen neemt de laatste jaren ook de arbeidsparticipatie van 55-plussers toe. Met name onder 60–65-jarigen is er sprake van een sterke stijging. Zowel onder mannen als vrouwen verdubbelde de arbeidsparticipatie in deze groep de laatste tien jaar. De totale arbeidsparticipatie liep op van nog geen 65 procent in 2006 naar 65,8 procent in 2016.

3. Consumptie, investeringen en vertrouwen

Naast het effect van vergrijzing op de verhouding tussen het aantal niet-werkenden en werkenden zijn er mogelijk ook andere effecten op de ontwikkeling van de economie. Een bevolking met een hoger aandeel ouderen blijft consumeren en investeren, maar doet dit mogelijk in een andere mate dan een gemiddeld jongere bevolking. Ook het (consumenten) vertrouwen kan onder ouderen anders liggen dan bij jongeren. In dit hoofdstuk worden eerst op macroniveau de consumptie en investeringen per hoofd naast de grijze druk gelegd. Hierna wordt bekeken hoe zaken als consumptie, huizenkoop en inkomen variëren naar leeftijdsgroep.

3.1 Consumptie

De consumptie per hoofd van de bevolking groeide fors vanaf 1995, maar de groei vlakke omstreeks 2002 af. Na het uitbreken van de kredietcrisis daalde de consumptie per hoofd, om vanaf 2015 weer wat te stijgen. In twintig jaar tijd lijkt een sterk stijgende trend van de consumptie per hoofd te zijn omgebogen in een licht stijgende tot vlakke trend. In hoeverre dit is beïnvloed door de vergrijzing en in hoeverre door de kredietcrisis is niet aan te geven. Opvallend is dat het groeitempo van de consumptie al daalde voordat de kredietcrisis uitbrak en ook voordat de grijze druk in 2003 significant begon te stijgen. Een verdere groeiversnelling van de grijze druk vond plaats in 2011.

3.2 Investerings

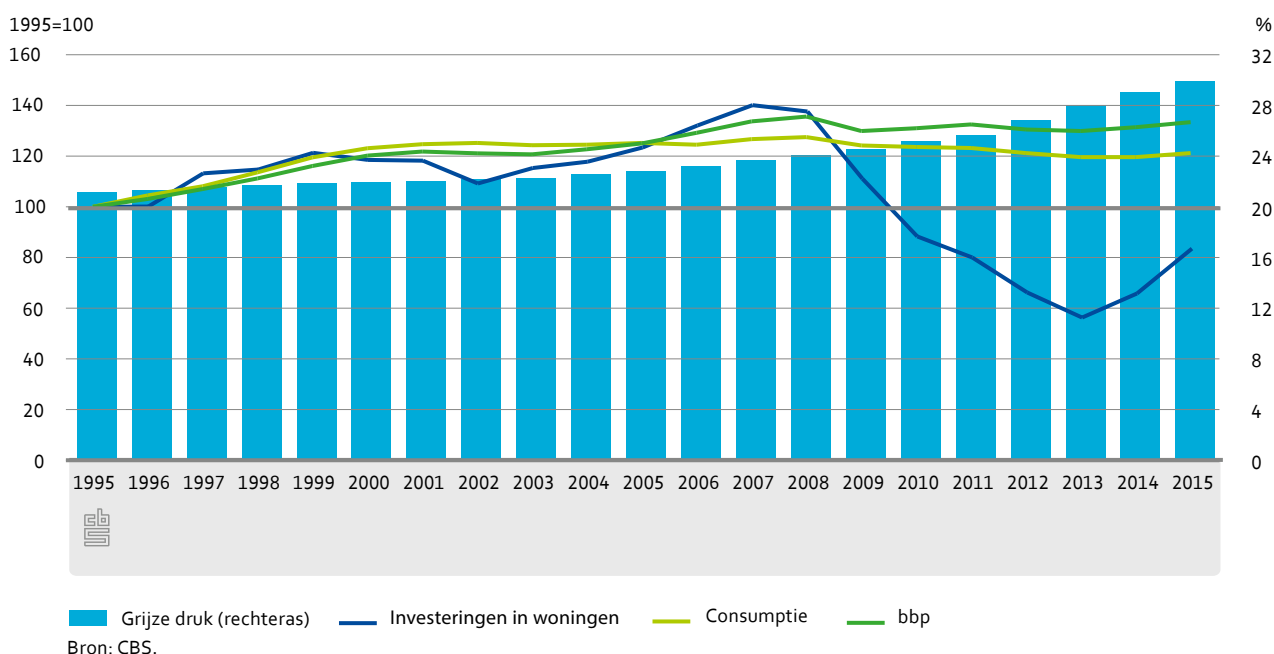
Investerings door huishoudens inclusief zelfstandigen en instellingen zonder winstoogmerk (IZWH's) bestaan voor het grootste gedeelte uit investeringen in woningen, gemiddeld zo'n 70 procent over de periode 1995–2015. De investeringen door huishoudens in woningen per hoofd, nemen vanaf 1996 toe. Na 1999 was er een daling in de investeringen, samenvallend met de dot.com-crisis (internetbubbel). Eenzelfde patroon trad op voor en na de start van

de kredietcrisis in 2008, hoewel de dip toen veel groter was. De algemene trend van de investeringen in woningen is dalend, wat vooral komt door de huizenmarkt die tijdens de financiële crisis sterk kromp.

Vanaf 2013 herstelt de woningmarkt zichtbaar. Duidelijk is dat de investeringen sterker met conjunctuurgolven meebewegen dan de consumptie. Een groot gedeelte van de consumptiebeslissingen wordt onafhankelijk van economische ontwikkelingen gemaakt, terwijl investeringen in grotere mate uitgesteld kunnen worden in economisch slechte tijden.

Wordt de ontwikkeling van de investeringen in woningen vergeleken met de grijze druk, dan lijkt de eerste versnelling van die grijze druk geen effect te hebben gehad op de investeringen. Na het uitbreken van de kredietcrisis daalden de investeringen zo diep dat niet is aan te geven of de verdere versnelling van de grijze druk hier invloed op heeft gehad.

3.2.1 Consumptie, investeringen en bbp per hoofd naast grijze druk

3.3 Bestedingen naar leeftijd

Naast de cijfers over consumptie op macroniveau heeft het CBS ook cijfers over de bestedingen van consumenten naar leeftijd- en bestedingscategorie. Op basis van deze cijfers kan de ontwikkeling van het consumptiepatroon worden bekeken naar leeftijd.

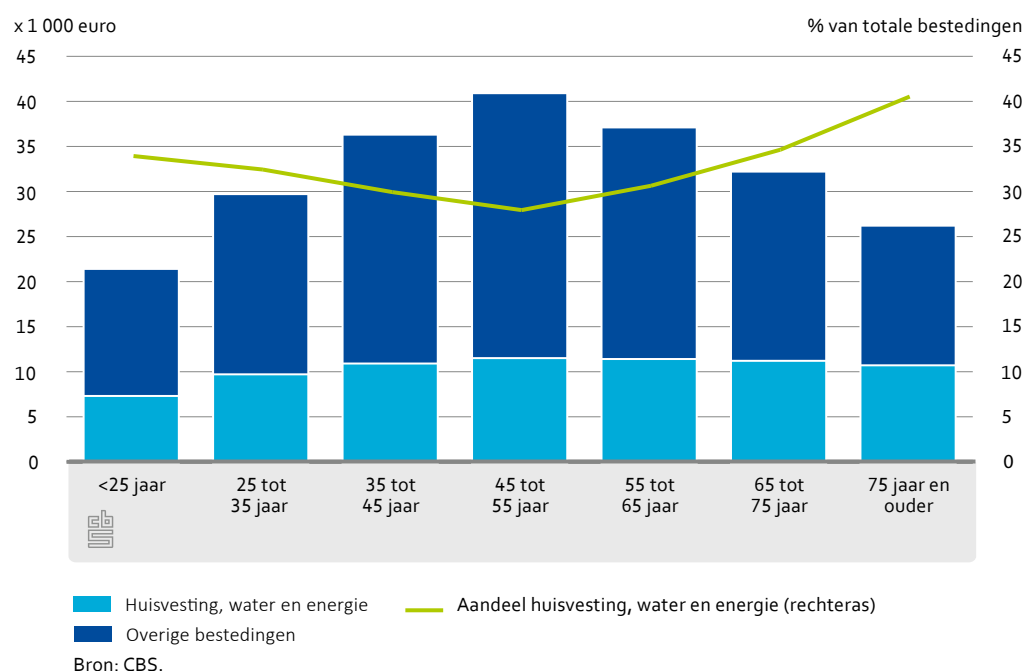
Bestedingen naar leeftijdscategorie

Huishoudens gaven in 2015 gemiddeld 34 duizend euro uit aan goederen en diensten. De bestedingen nemen aanvankelijk toe met het stijgen van de leeftijd van de hoofdkostwinner binnen het huishouden. Na het bereiken van middelbare leeftijd (45 tot 55 jaar) nemen ze geleidelijk af.

De absolute bestedingen aan huisvesting, water en energie nemen geleidelijk toe tot aan de leeftijd van 45–55 jaar. Daarna stabiliseren ze. Als percentage van de totale bestedingen dalen de uitgaven in deze categorie tot aan de leeftijd van 45–55 om daarna weer te stijgen. Dit komt doordat de totale bestedingen tot aan middelbare leeftijd sterker toenemen en daarna sterker dalen dan de bestedingen aan huisvesting, water en energie.

De bestedingen zijn deels te verklaren uit de ontwikkeling van het inkomen. Het inkomen stijgt in de regel met leeftijd, maar bij pensionering neemt het inkomen af. Dit wordt verder onderzocht in de volgende paragraaf.

3.3.1 Bestedingen huishoudens, 2015

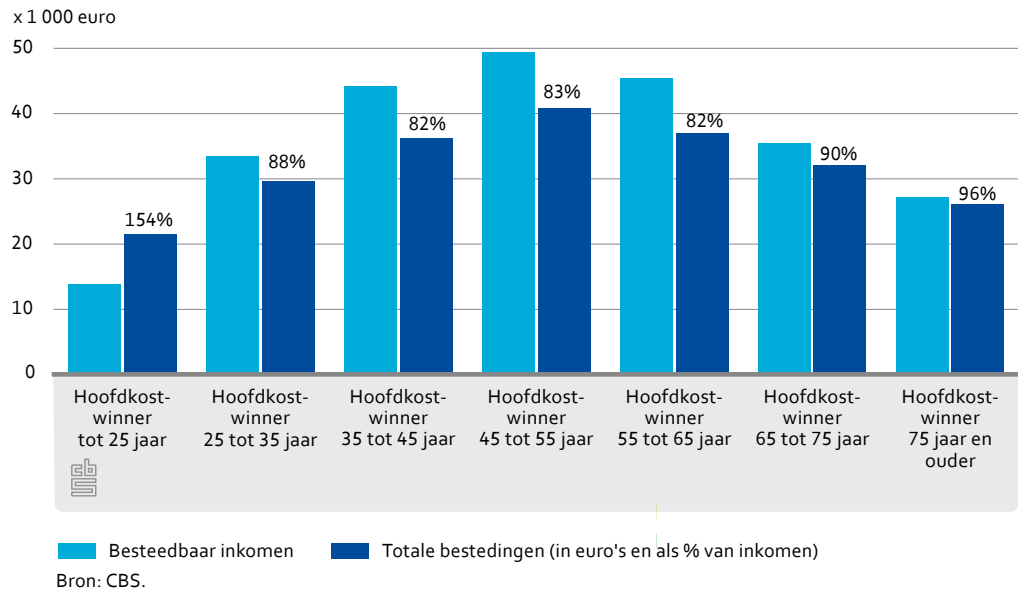

3.4 Inkomen en bestedingen naar leeftijd

Tot 55 jaar nemen de bestedingen van huishoudens toe, daarna dalen ze. Dat is in lijn met de ontwikkeling van de inkomens. Huishoudens met een hoofdkostwinner jonger dan 25 jaar betreffen vooral zelfstandig wonende studenten, die het gat tussen hun inkomen en bestedingen doorgaans aanvullen met een studielening.

De bestedingen als percentage van het besteedbaar inkomen nemen boven de 65 jaar wel toe. Relatief gezien besteden huishoudens met een hoofdkostwinner boven de 65 jaar dus meer. Dat komt doordat het inkomen sterker daalt dan de bestedingen.

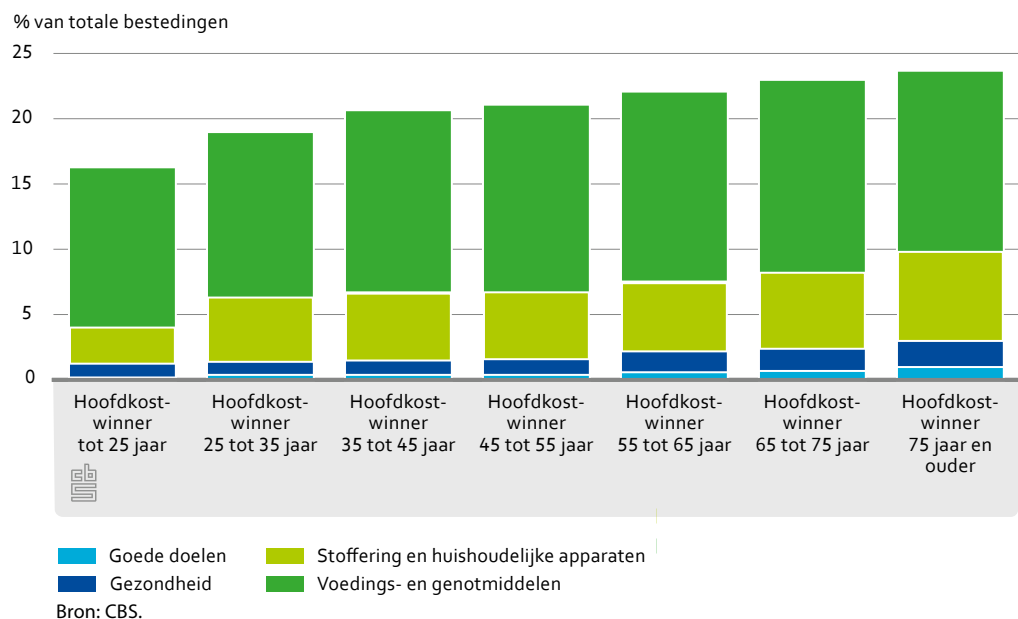
3.4.1 Bestedingen en inkomens huishoudens, 2015

Bestedingen naar leeftijd en bestedingscategorie

Naarmate de leeftijd van de hoofdkostwinner toeneemt, besteden huishoudens relatief meer aan voedings- en genotmiddelen. Deze stijging verandert in een daling tussen de leeftijd van 65 en 75 jaar. Bestedingscategorieën waarvan het aandeel in de totale bestedingen onafgebroken stijgt met de leeftijd, zijn woninginrichting (stoffering en huishoudelijke apparaten), gezondheid en goede doelen.

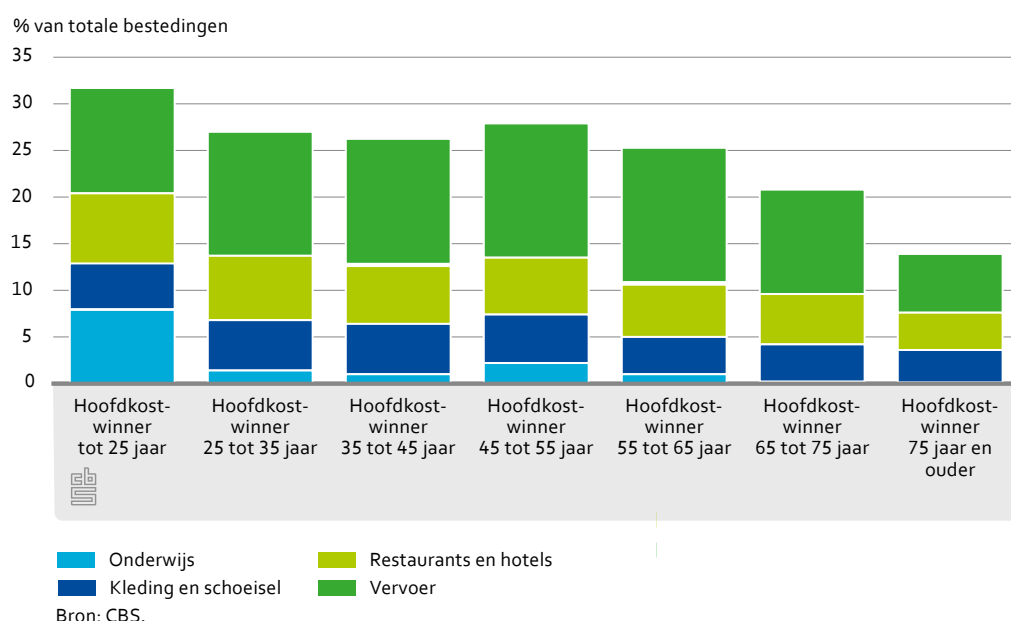
3.4.2 Met leeftijd mee stijgende bestedingsposten huishoudens, 2015

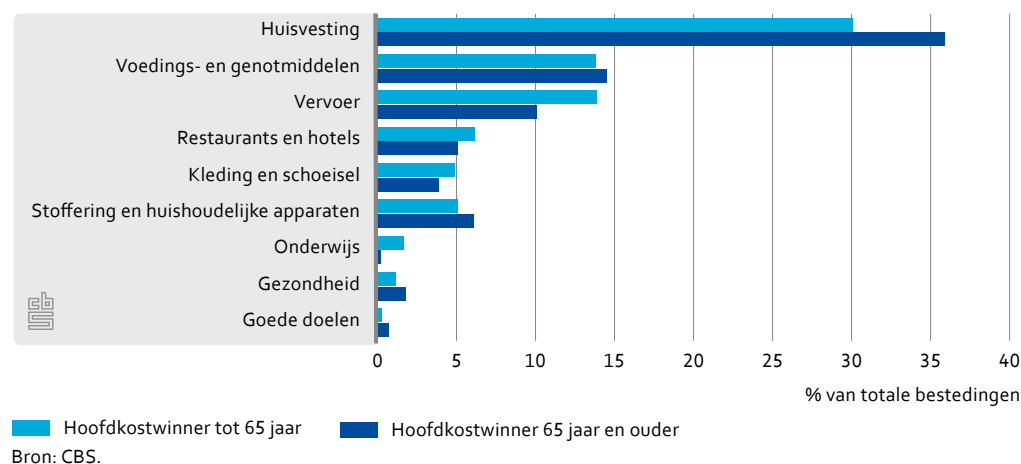
Ook uitgaven aan vervoer stijgen met het vorderen van de leeftijd, maar nemen vanaf 65 jaar sterk af. Huishoudens tot 25 jaar geven een relatief groot deel van hun bestedingen (8 procent) uit aan onderwijs. Deze groep omvat merendeels zelfstandig wonende studenten. Verder is een stijging in uitgaven aan onderwijs te zien rond middelbare leeftijd, waarna deze weer afneemt. Dit heeft vermoedelijk te maken met uitgaven aan de opleiding van studerende kinderen. De huishoudens in de oudere leeftijdsgroepen geven naar verhouding veel minder uit aan onderwijs.

Ook de bestedingen aan kleding en aan restaurants en hotels dalen geleidelijk bij hogere leeftijd. De aandelen in de totale bestedingen van overige categorieën zoals communicatie, recreatie en cultuur verschillen nagenoeg niet tussen de leeftijdsgroepen.

3.4.3 Met leeftijd mee dalende bestedingsposten huishoudens, 2015

3.4.4 Totaal bestedingsposten huishoudens, 2015

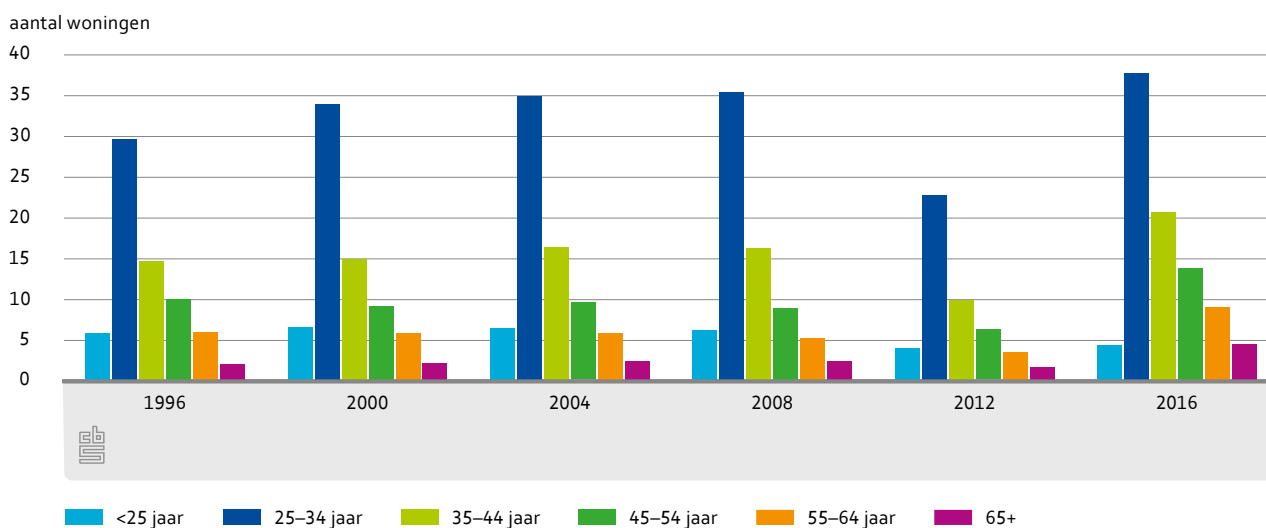

Samenvattend nemen vooral de uitgaven aan huisvesting, water en energie, stoffering en huishoudelijke apparaten, gezondheid en goede doelen relatief toe met de leeftijd. Uitgaven aan vervoer, restaurants en hotels, kleding en schoeisel en onderwijs nemen daarentegen af.

3.5 Woningaankopen naar leeftijd

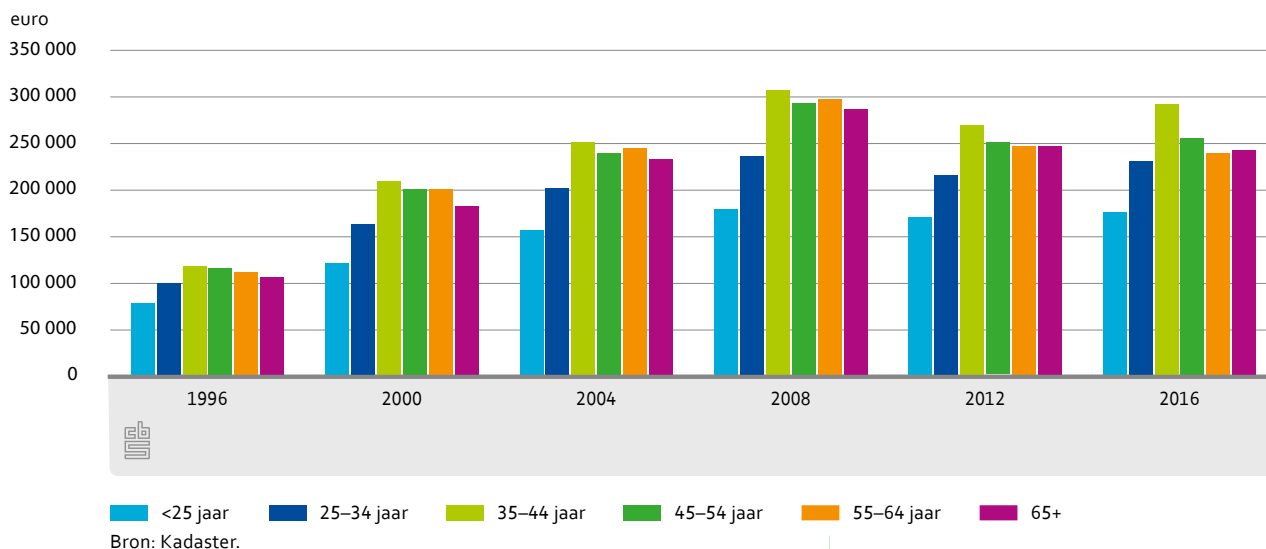
De aanschaf van een woning hangt samen met de levensfase van de koper. Het aantal woningaankopen per duizend personen ligt het hoogst in de leeftijdscategorie 25–34 jaar, de leeftijd waarop de meeste mensen doorgaans tot hun eerste woningaankoop overgaan. Boven de 34 daalt het aantal aankopen met de leeftijd. Het aantal aankopen per hoofd door 55-plussers is sinds 2012 wel sterk gestegen en lag in 2016 op een hoger niveau dan voor de crisis. De gemiddelde aankoopleeftijd nam vanaf 2012 dan ook sterk toe, van 36,2 naar 39,4.

3.5.1 Woningaankopen per 1 000 personen naar leeftijd

Ook de gemiddelde aankoop prijs van woningen verschilt per leeftijdscategorie. Gemiddeld is de aanschaf prijs van een woning het hoogst onder 35–44-jarigen en het laagst onder mensen jonger dan 25 jaar. De gemiddelde aanschaf prijs onder 65-plussers naderde in 2012 die van de 35–44-jarigen, maar lag in 2016 weer een stuk lager.

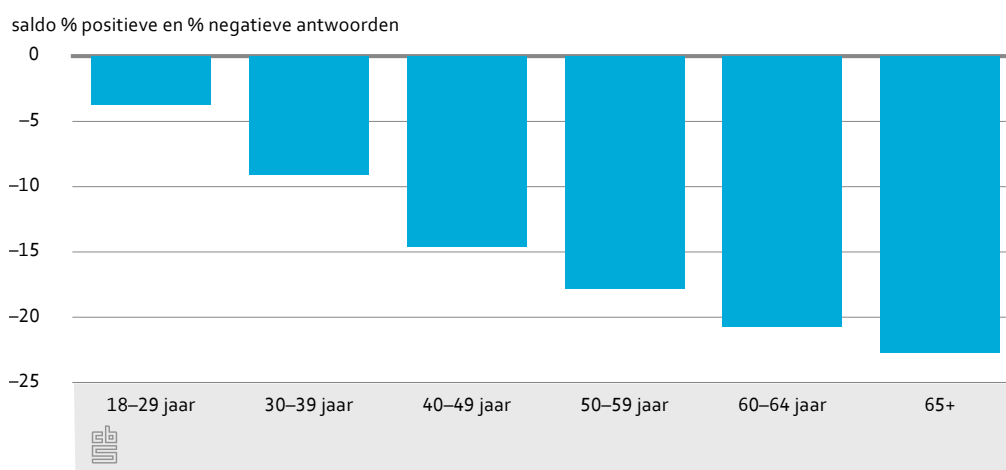
3.5.2 Gemiddelde woningaankoopprijs naar leeftijd

3.6 Consumentenvertrouwen

Naast het effect op de arbeidsparticipatie en de mogelijke effecten op bestedingen en investeringen heeft vergrijzing wellicht ook een effect op het sentiment onder de bevolking. Voor het consumentenvertrouwen lijkt dit in elk geval op te gaan. Het vertrouwen onder consumenten in de economie en de eigen financiële situatie neemt af met het stijgen van de leeftijd. Het consumentenvertrouwen is een belangrijke indicator voor consumptiebeslissingen. Met een vergrijzende bevolking is het mogelijk dat deze indicator structureel op een lager niveau zal komen te liggen.

3.6.1 Gemiddeld consumentenvertrouwen (ongecorrigeerd) 2002-2016Q1¹⁾

¹⁾ De cijfers in deze grafiek zijn ongecorrigeerd, in een voorgaand onderzoek (Kruijff & Nieuweboer, 2016) zijn de cijfers gecorrigeerd voor bepaalde omgevingsfactoren zoals opleidingsniveau en geslacht. De correcties maakten de verschillen tussen de categorieën weliswaar kleiner maar zij bleven wel bestaan.

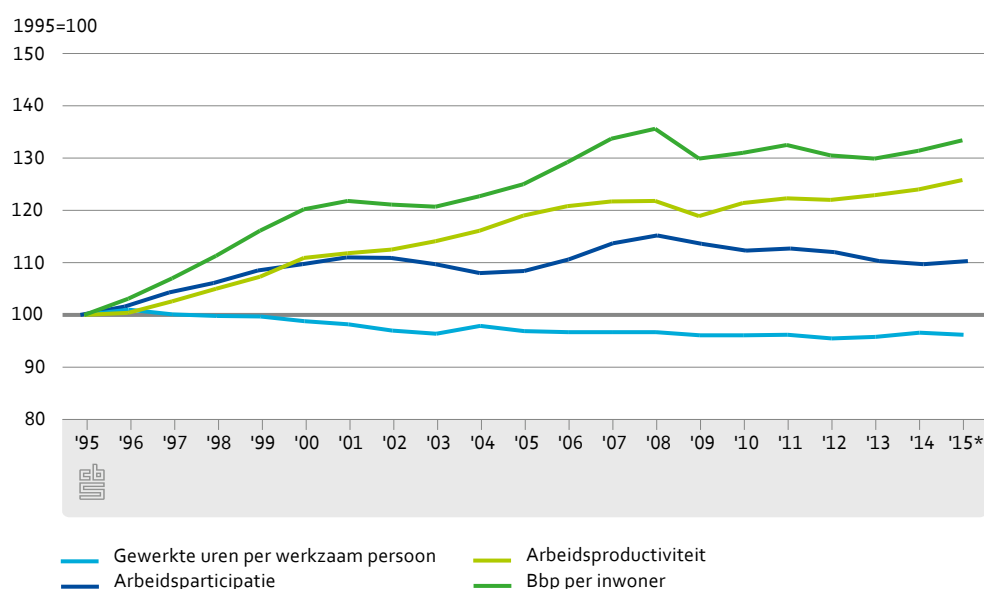
4. Productiviteit en vergrijzing op de werkvloer

4.1 Productiviteit

Het bbp van een land is, afhankelijk van de gekozen benadering, gelijk aan de optelsom van de totale productie, de bestedingen of het inkomen van Nederland. Het bbp per inwoner is te zien als het product van arbeidsproductiviteit (het bbp per gewerkt uur) en het aantal gewerkte uren per hoofd van de bevolking. Dat laatste is te zien als het product van het percentage van de bevolking dat werkt (arbeidsparticipatie) en het aantal gewerkte uren per werkzaam persoon. Vooral het percentage van de bevolking dat werkt kan door vergrijzing onder druk komen te staan. Dit betekent dat de groei van het bbp per inwoner nog sterker af zal hangen van de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit dan het nu al doet.

Sinds 1995 is de arbeidsproductiviteit in Nederland gestaag toegenomen. Doordat ook het aantal gewerkte uren per inwoner toenam, steeg het bbp per inwoner nog sterker. Het aantal gewerkte uren per inwoner steeg doordat een groter aandeel van de bevolking ging werken. Dit is terug te zien in de stijgende arbeidsparticipatie. Het gemiddeld aantal gewerkte uren per werkende nam af, van 1 479 per jaar in 1995 naar 1 422 in 2015. Vergrijzing op de werkvloer zou hierin ook een rol kunnen spelen, maar het lijkt meer het gevolg van de stijgende arbeidsparticipatie van vrouwen. Vrouwen werken in Nederland vaker in deeltijd dan mannen.

4.1.1 Productiviteit in Nederland

Bron: CBS.

4.2 Vergrijzing op de werkvloer

Een vergrijzende populatie betekent ook dat de leeftijdsamenstelling op de werkvloer zal veranderen. De gemiddelde leeftijd neemt toe en het aandeel ouderen t.o.v. het aantal jongere werkenden zal toenemen. Dit is nu al zichtbaar. De gemiddelde leeftijd op de werkvloer is toegenomen van 38,3 in 2001 naar 41,9 in 2014.

Een andere maatstaaf voor een verschuiving in de leeftijdsopbouw van de werkvloer is de generatie-index. Deze index geeft de verhouding tussen het aantal 50- tot 60-jarigen in de werkzame beroepsbevolking weer ten opzichte van het aantal 30- tot 40-jarigen. Deze verhouding is gemiddeld tussen 2001 en 2014 op de Nederlandse arbeidsmarkt toegenomen van 0,57 tot 1,04. Het aandeel 50- tot 60-jarigen vergeleken met het aandeel 30- tot 40-jarigen in de beroepsbevolking is dus toegenomen. In 2013 waren 50- tot 60-jarigen voor het eerst talrijker in de beroepsbevolking dan 30-tot 40-jarigen.

4.2.1 De Nederlandse arbeidsmarkt

	Gemiddelde leeftijd	Generatie-index totaal
		%
2001	38,3	0,57
2002	38,7	0,61
2003	39,1	0,64
2004	39,5	0,68
2005	39,7	0,71
2006	39,9	0,74
2007	40,1	0,77
2008	40,3	0,80
2009	40,7	0,85
2010	41,0	0,90
2011	41,2	0,95
2012	41,4	0,99
2013	41,7	1,03
2014	41,9	1,04

Bron: CBS.

Mensen werkzaam in de landbouw, bosbouw en visserij hebben de hoogste gemiddelde leeftijd van alle bedrijfstakken. Het laagst is de gemiddelde leeftijd in de horeca. Dit heeft te maken met het gegeven dat in de horeca veel jonge uitzendkrachten worden ingezet.

Ook de verhouding 50- tot 60-jarigen ten opzichte van 30- tot 40-jarigen is het hoogst in de landbouw, bosbouw en visserij. Het laagst is deze verhouding in de bedrijfstak informatie en communicatie. De grootste toename van de gemiddelde leeftijd vond tussen 2001 en 2014 plaats in de financiële dienstverlening, waar de gemiddelde leeftijd met 5,8 jaar toenam. De grootste verschuiving in de generatie-index trad op in de sector waterbedrijven en afvalbeheer, waar deze toenam van 0,58 in 2001 naar 1,9 in 2014.

4.2.2 De Nederlandse arbeidsmarkt naar bedrijfstak

	jaren		jaren
Hoogste gemiddelde leeftijd		Laagste gemiddelde leeftijd	
Landbouw, bosbouw en visserij	45,6	Horeca	35,1
Waterbedrijven en afvalbeheer	45,2	Verhuur en overige zakelijke diensten	38,5
Verhuur en handel van onroerend goed	44,8	Handel	39,6
	%		%
Hoogste generatie-index		Laagste generatie-index	
Landbouw, bosbouw en visserij	1,91	Informatie en communicatie	0,51
Waterbedrijven en afvalbeheer	1,90	Verhuur en overige zakelijke diensten	0,67
Openbaar bestuur en overheidsdiensten	1,41	Specialistische zakelijke diensten	0,77

Bron: CBS.

5. Conclusie

De gemiddelde leeftijd van de Nederlander neemt toe. In 2040 zal het aantal 65-plussers ongeveer de helft bedragen van het aantal 20 tot 65-jarigen. Blijft de netto-arbeidsparticipatie per leeftijdsgroep gelijk, dan zijn er dat jaar op elke tien niet-werkenden nog maar acht werkenden. Dit kan consequenties hebben voor de economie. Het bbp per hoofd is namelijk afhankelijk van het totaal aantal gewerkte uren, gedeeld door de omvang van de bevolking.

Behalve mogelijke arbeidsparticipatie-gerelateerde effecten heeft vergrijzing wellicht ook gevolgen voor het economisch handelen van een bevolking. Een vergrijsde bevolking zou bijvoorbeeld een ander consumptie- en investeringspatroon kunnen hebben dan een jongere. Bewezen is dit niet, maar een ronde langs een aantal macro-economische indicatoren geeft wel aanwijzingen in deze richting. Zo ligt zowel de consumptie, als de activiteit op de huizenmarkt, als het consumentenvertrouwen bij ouderen lager dan gemiddeld. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat de lagere consumptie onder ouderen verklaard kan worden uit het lagere inkomen: als percentage van het inkomen is de consumptie van ouderen juist bovengemiddeld.

Dat ouderen lager scoren op bovengenoemde macro-economische indicatoren hoeft natuurlijk niet zo te blijven. In de komende decennia zou de positie ten opzichte van andere leeftijdsgroepen kunnen veranderen. Ook zal de feitelijke consumptie van ouderen afhangen van hun inkomensontwikkeling. Eén verandering lijkt de komende decennia structureel: ouderen besteden hun geld duidelijk aan andere zaken dan jongeren en mensen van middelbare leeftijd: relatief meer aan huisvesting, gezondheid, voedings- en genotsmiddelen, minder aan vervoer, horeca en onderwijs. Maar dit hoeft economisch niet nadelig te zijn. Integendeel, het kan de basis vormen voor een bloeiende *silver economy*.

Nederland is voor de ontwikkeling van het bpp per inwoner sterker afhankelijk geworden van de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. Aan het einde van de 20e eeuw was er nog sprake van een flinke stijging in de arbeidsparticipatie, vanwege het toetreden van meer vrouwen tot de arbeidsmarkt. Maar na een daling als gevolg van de financiële crisis lijkt de ontwikkeling zich enigszins te hebben gestabiliseerd. Op basis van bevolkingsprognoses

is de verwachting dat bij een gelijkblijvende arbeidsparticipatie naar leeftijd, het aantal niet-werkenden t.o.v. het aantal werkenden in de toekomst zal toenemen. Wel vertoont de arbeidsparticipatie van vrouwen en 55-plussers tot dusverre een stijgende lijn.

Literatuur

Arts, K. & Otten, F., (2013), *Stijgende arbeidsparticipatie en minder uittreding ouderen*.

Van den Bergen, D., (2008), *Welvaartsgroei en productiviteit*.

Van den Bergen, D. & Langenberg, H., (2009), *Groei bbp per inwoner vooral door stijging arbeidsproductiviteit* (webartikel).

Bondt, H. de, Veldhuizen E. en Polder M., (2014), *Arbeid en productiviteit: de bijdrage van compositie-effecten*. Sociaal Economische Trends (CBS, Den Haag/Heerlen).

CBS., (2015), *Zal vergrijzing leiden tot een tekort aan arbeidskrachten?* (webartikel).

Kruijf, R. de, & Nieuweboer, J., (2016), *Het vertrouwen onder Nederlandse consumenten nader geanalyseerd*.

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2016–2017	2016 tot en met 2017
2016/2017	Het gemiddelde over de jaren 2016 tot en met 2017
2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2016 en eindigend in 2017
2014/'15–2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2014/'15 tot en met 2016/'17

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress

CCN Creatie, Den Haag

Ontwerp

Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 7070
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2017.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.